

УДК 930:94(477)325.325:“XIX-XX ст.”

Наталія Семергей

кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та суспільних наук Української медичної стоматологічної академії

nsemergey@ukr.net

ORCID: 0000-0002-3095-3131

ІСТОРИОГРАФІЯ ВПЛИВУ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ НА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ПРОБУДЖЕННЯ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ XX СТОЛІТТЯ

У статті здійснено концептуальний огляд новітньої вітчизняної історіографії, що присвячена вивченню повсякденних практик українського народу та визначенню їхнього місця та ролі в розвитку національно-культурного відродження другої половини XIX – першої третини XX століття. З'ясовано, що сучасні історики вплив повсякдення на розвиток національного руху розглядають у кількох площинах. По-перше, інтерес викликає специфіка реалізації етноментальної ідентичності українців у їхньому повсякденні. Дослідники звертають увагу на те, що український менталітет, виявляючи себе в повсякденному житті, давав змогу українцям протистояти асиміляційній політиці імперської влади. Крім того, історики зазначають, що цивілізаційне значення для піднесення національного руху мало збереження української мови в буденному спілкуванні селянства та національно свідомої інтелігенції, що підготувало необхідний ґрунт для інтелектуальної діяльності «будителів», не дало змогу українській ідентичності повністю розчинитися в конгломераті етнічних лояльностей. З'ясовано, що на думку сучасних істориків, вагоме значення для розвитку національного руху становили проукраїнські повсякденні практики тогочасної інтелігенції, яка реалізовувала власні культурно-просвітницькі ініціативи не стільки у формі політичних виступів, скільки шляхом активного поширення української традиції на повсякденному рівні. Виявлено, що аналізуючи вплив повсякдення досліджуваного періоду на національне відродження історики стверджують про вагоме значення розвитку українського шкільництва, адже саме вчителі, які мали проукраїнську орієнтацію, відігравали роль підґрунтя національного відродження, пропагуючи українське слово серед широких верств суспільства. Окремо дослідники вивчають вплив аграрного укладу та традиційного життя тогочасного селянина на рівень розвитку національної свідомості українства, звертаючи увагу на те, що творцям національного відродження («будителям») через складне матеріальне становище селян та його розмиту ідентичність було дуже складно активізувати селянство на національний рух, вмотивувати його відійти від землі та взяти участь у суспільних рухах. Окремо історики досліджують повсякденне життя та культуру міського простору та роблять висновок про його діалектичний (суперечливий) вплив на розвиток національного руху. Вчені також звертають увагу на те, що важливим аспектом повсякденного життя українців була релігійна та календарна обрядовість, що позитивно впливало на піднесення духовно-релігійного відродження. Зроблено висновок про те, що повсякденне життя українського суспільства другої половини XIX – першої третини XX століття протистояло імперській шовіністичній та асиміляційній політиці, чим забезпечило наявність необхідного підґрунтя для реалізації суспільно-політичних програм українського державотворення серед широких верств суспільства.

Ключові слова: новітня історіографія, мікроісторія, повсякдення, національно-культурне відродження, буденне життя, міський простір, українське селянство, інтелігенція.

Мікроісторичний контекст минулого, дослідження практик повсякденного життя, локальна і соціальна історія – це далеко неповний перелік субдисциплінарних напрямів соціокультурної історії, які у наш час поступово «витісняють» традиційні галузі історичного пізнання. Таку ґносеологічну ситуацію можна пояснити не лише прагненням істориків до оригінальності та виняткової новизни запропонованих ними науково-історичних висновків, але й незаперечною цінністю аналізу повсякдення для розуміння глобальних суспільно-політичних, економічних та релігійно-культурних вимірів минулого. Вагомий евристичний потенціал мікроісторії та історії повсякдення виявляє себе зокрема у вивченні рушіїв та соціокультурного контексту українського національно-культурного відродження, яке у другій половині XIX століття набуло нових ідейно-організаційних форм. Не заперечуючи усталене у новітній історіографії твердження про творення українського національного відродження «будителями» та інтелектуальною елітою, історики звертають увагу на те, що підґрунтям для їхньої просвітницької роботи було саме збереження широкими верствами, передусім українського селянства, рідної мови, традицій обрядової культури, віри у відродження козацької звитяги. Відтак уважаємо, що ступінь впливу повсякдення на піднесення національно-культурного відродження був досить високим, а збереження українського етосу на рівні повсякденного життя тогочасних українців забезпечило успіх просвітницької та суспільно-політичної діяльності «будителів», який в повній мірі виявив себе у здобутках Української національно-демократичної революції 1917-1921 років.

Науково-історичні дослідження з мікроісторичної проблематики є відносно новим напрямом в українській історіографії, який в останнє десятиліття набув значної актуальності. З-поміж дослідників, які розглядали методологічні засади історії українського повсякдення, слід назвати В. Головка [5], О. Донченка та Ю. Романенка [7], Т. Заболотну [8], О. Коляструк [15-16], С. Кульчицького [20], О. Реснта [27], О. Удода [31-32], В. Шандри [37] та інших. Дослідники зазначають, що історія повсякдення дає змогу пояснити хід історії там, де національно-державницьке бачення минулого не може в повній мірі виявити власний дослідницький потенціал [32, с. 7]. Відтак цілком закономірно, що сучасних істориків насамперед цікавить повсякдення українців у переломні періоди вітчизняної історії, як-от національно-культурне відродження другої половини XIX – першої третини XX століття. Попри те, що історія повсякдення лише завойовує належне їй місце в системі історичних досліджень, все ж мікроісторичних студій, які присвячені окремим аспектам життя українців у період другої половини XIX – першої третини XX століття є чимало. У той же час, їхнє історіографічне осмислення під кутом зору поглядів істориків на вплив повсякдення на піднесення національного руху не було предметом окремої студії, що й аргументує підготовку цієї статті.

Мету статті ми вбачаємо в систематизації та аналізові історичних досліджень, в яких розглядаються окремі аспекти впливу повсякдення на піднесення національно-культурного відродження у другій половині XIX – першій третині XX століття.

Загалом під поняттям повсякденного життя народу історики розуміють матеріальне та духовне втілення його масового менталітету, сферу прояву накопиченого життєвого та культурного досвіду, який виявляє себе у характері трудової діяльності, побутових звичках та забобонах, розвагах та девіаціях, їжі, одязі, житлі тощо [23, с. 123]. Один із зачинателів мікроісторичних студій О. Удод підкреслював, що історія повсякденності – це насамперед процес «олюднення побуту, психологізація щоденного життя, ставлення людини до побутових проблем, до влади, держави і суспільства в цілому через призму особистісного сприйняття умов життя» [31, с. 20]. До повсякденних вимірів минулого історики відносять буденні відносини населення із владними структурами, духовенством та іншими верствами суспільства; розмежування всередині соціальної групи; долі окремих людей і конкретні події, які впливали на їхнє життя; повсякденні турботи та тривоги; уявлення та ідеї, рівень освіченості; родинні відносини та шлюбно-сімейна обрядовість; умови та особливості щоденної праці; дозвілля, відпочинок, їжу, напої, житло, одяг та взуття; санітарно-гігієнічні особливості; традиції та звичаї; злочини та покарання тощо [1, с. 11]. Сутність повсякденності О. Ганусин визначає через т. зв. «триїцю повсякденності», до якої відносить стосунки, речі, мова [4, с. 221]. На нашу думку, осмислення історіографічних уявлень про повсякдення українців окресленої доби дає змогу глибше зрозуміти природу, характер та динаміку національного руху, з'ясувати ступінь впливу національно-культурного піднесення на буденне життя українців й навпаки. Аналіз існуючого науково-історичного нарративу дає підстави виокремити декілька історіографічних контекстів, у яких дослідники аналізують взаємодію повсякденного рівня тих чи інших сторін життя людини та суспільства із національно-культурним рухом.

Повсякденний вимір ментальності та національне відродження. У повсякденному житті виявляється етноментальна ідентичність людини, а закладені в етносі архетипи стають основою поведінки та діяльності. Аналізові відповідної проблематики присвячено зокрема дослідження Я. Калакури, О. Рафальського та М. Юрія [11], О. Михайлюка [19], Ю. Присяжнюка [26], В. Філінюка [33-34] та інших. Дослідники звертають увагу на те, що вагому роль у збереженні українцями (передусім селянством) національно-культурної традиції відіграли структури українського менталітету, архетипи національної пам'яті. До найусталеніших рис українського характеру вчені відносять заглибленість у любов до своєї землі, індивідуалізм, гуманність, працьовитість, охайність, ощадливість, гостинність, високий рівень статевої моралі, особливе прагнення до освіти, товариськість, коректність, здібності до культури та творчості, любов до дітей, прагнення жити духовним життям, глибоку шану до предків, повагу до жінки-матері, лицарське ставлення до дівчини, гумористичність, ліризм, волелюбність, щирість, миролюбність [21, с. 120]. Саме такі складники українського менталітету найкраще виявляли себе у повсякденному житті та дали змогу українцям протистояти асиміляційній політиці імперської влади [11, с. 327].

Інтерес становлять наукові висновки дослідження Ю. Присяжнюка, у якому історик всебічно розглянув сутність та специфіку соціоментальних структур повсякдення українського селянства, його мислення, моралі та внутрішнього світу залежно від тогочасних цивілізаційних, суспільно-політичних та соціокультурних чинників. Ю. Присяжнюк підкреслював, що хліборобський уклад життя та традиціоналізм українського селянина визначав його суспільно-політичні пріоритети, основне місце серед яких зайняла вимога власності на землю, яка в громадянській свідомості селянства була пов'язана із основними правами і свободами особистості [26].

Повсякденний вимір української мови та національне відродження. В історіографічному дискурсі не викликає заперечень теза про те, що у процесі розвитку національно-культурного відродження українська мова відіграла вирішальне значення. У той же час, у зв'язку із державною заборонаю на вживання української мови, реалізація її націєтворчого потенціалу здійснювалася саме на повсякденному рівні передусім у середовищі селянства та національно свідомої інтелігенції. Сучасна дослідниця О. Казакевич, вивчаючи українську мову як чинник формування модерної нації у європейському контексті дійшла висновку, що через те, що в імперський період російська мова домінувала у сфері освіти, науки та державному управлінні, українська вважалася мовою низького престижу на була поширеною в українському селі. Таку ситуацію намагалися виправити українські інтелектуали (родини Драгоманових, Житецьких, Лисенків, Косачів та інші), які активно використовували українську у повсякденному спілкуванні, завдяки чому соціальний престиж української мови значно зріс [9, с. 6]. Поштовхом для активного вживання української мови у повсякденних практиках було родинне виховання, яке забезпечило імператив українського мовлення в житті суспільства передусім на родинному рівні та у спілкуванні з найближчим оточенням, друзями, колегами тощо [9, с. 297; 10, с. 50]. Крім того, О. Казакевич зазначала, що розширення вживання української мови на побутовому рівні зумовлювалося кількома чинниками, зокрема: родинним вихованням та україномовним оточенням; прикладом авторитетної особи або символічним протестом проти русифікації тощо [9, с. 313]. Дослідники української історії XIX – початку XX століття зазначають, що збереження та розвиток української мови на побутовому рівні ускладнювався неграмотністю значної частини населення. Так О. Реєнт та І. Жиленкова констатували, що мовна ситуація на українських землях на межі XIX-XX століть характеризувалася суперечливими тенденціями, адже близько 75 % українського населення обох імперій залишалося неписьменним. Малограмотність ускладнювала ознайомлення широких мас із кращими здобутками української літератури, не давала в повній мірі долати діалектизми [28, с. 8]. Водночас збереження української мови та повсякденному рівні становило виняткове цивілізаційне значення, адже підготувало необхідний ґрунт для інтелектуальної діяльності «будителів», не дало змогу українській ідентичності повністю розчинитися у конгломераті етнічних лояльностей.

Повсякденний вимір життя української інтелігенції та національне відродження. У вітчизняній історіографії досить репрезентативно висвітлено повсякдення тогочасної української інтелігенції другої половини XIX – першої третини XX століття. Це наукові доробки таких дослідників як О. Ганусин [4], Л. Кожухар [13], І. Коляда [14], Д. Чорний [36], Н. Шип [38]. Мова йде про те, що саме інтелігенція стала основним джерелом популяризації української мови та творцем національного руху, взяла на себе зобов'язання залучити до українського руху якомога більшу частину населення. Водночас історики, не применшуючи значення національної, культурно-громадської та політичної діяльності інтелігенції, звертають увагу на те, що на повсякденному рівні національні гасла почасти було складно реалізувати. Так О. Ганусин дійшла висновку про те, що в повсякденній практиці «ідея служіння народові» складно поєднувалася з приватним та професійним

життям інтелігенції. Дослідниця зазначала, що в місцевих реаліях життя галицького інтелігента реалізація патріотизму ускладнювалася низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників: неоднозначністю національної ідентичності, подвійним лоялізмом щодо власного національного руху, з одного боку, та австрійської імперської і польської крайової влади, з іншого. Атмосфера україно-польського протистояння зумовлювала те, що чимало освічених осіб у повсякденних практиках просто не бажали демонструвати будь-які національні почування або виявляли їх у прихованій формі, боячись за власне матеріальне благополуччя» [4, с. 226]. Така ситуація не була сприятливою для розвитку національного відродження, ускладнювала поширення національної ідеології серед широких верств суспільства.

У той же час діяльність інтелігенції все ж відіграла вагоме значення для піднесення національного руху. Н. Шип підкреслювала, що національно-патріотичні почуття інтелігенції завдяки її освіченості та ерудованості посилювалися. Дослідниця наголошувала, що українська інтелігенція другої половини XIX століття свій внесок у розвиток національної свідомості українців здійснювала не стільки у формі політичних виступів, скільки шляхом національного самовиявлення у науковій та культурній сферах. У той же час, негативним чинником для консолідації інтелігенції була її розрізненість та соціально-економічна нерівність на повсякденному рівні. Приміром дворянська інтелігенція все ж не висувала таких масштабних політичних завдань, які б лежали у площині вимоги незалежності України [38, с. 27].

Історики вертають увагу на матеріальне становище інтелігенції, яке у 1920-х роках значно погіршилося. О. Калястрок зазначала, що у середовищі інтелігенції значного поширення набували злидні, безгрошів'я, голод [12, с. 68]. Цілком зрозуміло, що в такій ситуації суспільна та політична активність інтелігенції була повністю припинена, адже головне питання яке постало перед нею – їжа та елементарні побутові умови. Відповідна політика більшовиків була спрямована на призупинення участі інтелігенції у суспільному житті, ліквідацію опозиційних та проукраїнських настроїв.

Повсякденний вимір освіти та національне відродження. В історіографії усталеною є думка про те, що саме рух за українізацію освіти став мейнстримом національного відродження. Саме вчителі, які мали проукраїнську орієнтацію, відігравали роль підґрунтя національного відродження серед широких верств суспільства. Водночас історики звертають увагу на те, що офіційна імперська влада ретельно контролювала політичні настрої вчителів, за якими пильно стежили інспектори, священики та місцеві чиновники. Перевірка на політичну благонадійність була обов'язковою для усіх, хто мав намір зайняти учительську посаду. У той же час, значна частина педагогів брала участь в антиімперських рухах. Так І. Коляда підкреслював, що упродовж 1860-1880-х років 142 народних вчителів було позбавлено посад за участь у революційній діяльності [14, с. 138].

Позитивний вплив на розвиток національного руху чинило повсякденне життя студентської молоді. Так Ю. Ярцун зазначала, що старанні у навчанні студенти другої половини XIX століття організовували музичні, літературні та наукові гуртки, на яких виголошували твори українською мовою, Молодь відвідувала театри, бали, брала активну участь у суспільному та громадському житті міст [39, с. 172-75]. Не зменшилася активність студентської молоді й у добу непу. О. Лаврут підкреслювала, що студенти брали активну участь в академічному, суспільному, культурному та політичному житті великих міст. Дослідниця підкреслювала, що скупчення значної кількості молоді в містах було позитивним явищем, адже відбувався обмін думками, поглядами, пошук нової інформації, організація та проведення дозвілля, інтенсивна мобільність. У той же час, така ситуація була позитивна і для влади, адже об'єднаною молоддю було легше керувати, контролювати та розповсюджувати необхідні ідеї [17, с. 67]. Погоджуємося із думкою О. Лаврут про те, що студентську молоді 1920-х років не можна назвати «слухняною» і «витриманою». Вона до кінця не могла відмовитися від власних поглядів, переконань, активності, а влада намагалася стримувати її різними шляхами [17, с. 69].

Дослідники приділяли увагу вивченню матеріально-побутових умов життя тогочасних педагогічних кадрів. Дослідник О. Посвістак зауважував, з приходом радянської влади становище освітян змінилося, відбувся докорінний злам у способі життя: «творчість допускалася лише в межах, визначених більшовиками, і до розумової праці в обов'язковому порядку додавалася фізична праця, характерна для селянина чи робітника» [25, с. 42]. У той же час були й позитивні наслідки українізації, які передусім полягали у тому, що вчителі-українці отримали усі шанси для кар'єрного та професійного росту. Відомо, що в дореволюційну добу між народним вчителем і педагогом із гімназії існувала велика прірва, адже сільському вчителю був закритий шлях нагору, тим більше україномовному. Після українізації ситуація змінилася у україномовний вчитель, прийнявши ідеологію більшовиків, отримав можливість для кар'єрного та професійного зростання [25, с. 42].

Повсякденний вимір українського селянства та національне відродження. Українське суспільство XIX – початку XX століття було селянським, а формування інтелігенції перебувало на початковому етапі. Проблематика матеріального становища та господарського укладу тогочасних селян у контексті національно-культурного життя цікавила таких дослідників як Я. Грицак [6], В. Марочко [18], О. Михайлюк [19], О. Оніщенко [22], І. Петрова [23], Ю. Присяжнюк [26] та інших. Дослідники констатували, що повсякденні умови життя українського селянства не сприяли розвитку освіченості та покращенню культурного рівня селянства. Я. Грицак підкреслював, що через постійні злидні селян мало цікавило навчання, «воно не стояла на першому місці у числі сімейних пріоритетів. Прибутків з малого господарства ледве вистачало на прожиття. Діти рано мусили йти працювати, щоб с'як-так поповнити сімейний бюджет. До того ж, злидні та пов'язані з ними погані санітарні умови провокували поширенні серед дітей інфекційних хвороб» [6, с. 61]. У той же час історики констатують, що повсякденне життя селянства характеризувалося й прагненням до отримання освіти рідною мовою в школі. Кожне село хотіло мати власну українську школу, хоча не завжди були можливості задовольнити такі потреби населення. Крім того, навчання було платним, а деякі вчителі досить скептично ставилися до організації українських шкіл [33, с. 40-41].

Історики звертали увагу на те, що абсолютне домінування в системі досить розмиті ідентичності українського селянства займали аграрні цінності. Практичне обоження землі визначалося тривалими періодами малоземелля, імперського гніту, традиційними віруваннями та імперативами виживання [34, с. 11]. Саме тому тогочасним «будителям» дуже складно було активізувати селянство на національний рух, відійти від землі та взяти участь у суспільних рухах. Більше того, складність матеріального становища обумовлювала відсутність чіткої політичної позиції у середовищі українського селянства, що виявилось у їхній дезінтеграції під час Української національно-демократичної революції. Популістські та яскраві гасла більшовиків для значної частини населення виявилися більш прийнятнішими, ніж демократичні та державницькі стратегії тогочасної української влади.

Повсякденний вимір українських міст та національне відродження. Повсякденному виміру історії українських міст доби національно-культурного відродження присвячені наукові доробки таких дослідників як О. Вільшанська [2], Т. Водотика [3], В. Попов [24], О. Удод [30], Д. Чорний [35-36] та інші. Процеси творення міст та урбанізації історики розглядають у контексті сприятливих передумов для піднесення національно-культурного руху, зокрема в тому плані, що з'являється особливий соціокультурний простір, цінності якого інспіруються ідеалами свободи та демократії. Дослідники звертають увагу на такі питання як соціальне та етнічне обличчя міст, соціальні конфлікти, конфесійний склад, ієрархію соціальних відносин тощо. У той же час спільною є думка істориків про те, що російськомовність переважної більшості міщан не сприяла українському національному руху, обумовлювала поширення міської культури російського типу.

Повсякденний вимір релігійності та національне відродження. Важливим аспектом повсякденного життя українців була релігійна та календарна обрядовість, що позитивно впливало на піднесення духовно-релігійного відродження, яке було необхідним складником загального українського національного руху. Так І. Петрова, аналізуючи матеріали військово-топографічних описів XIX століття зазначала, що вони містили свідчення про тісне переплетіння в українській обрядовості християнської та язичницької традиції. Українці поважали церковні свята (польові роботи припинялися на Пасху, Трійцю, святого Палія), а язичницькі інваріанти супроводжували родинну, календарну та аграрну обрядовість [23, с. 129].

У той же час, історики констатують, що на повсякденному рівні релігійність українського селянства другої половини XIX – початку XX століття була далеко не глибокою. Вона мала швидше обрядовий або формальний характер й у більшості випадків обмежувалася виконанням необхідних обрядів. Крім того, своєрідність народного православ'я полягала у збереженні всіляких забобонів, марновірства, дохристиянських звичаїв та обрядів [1, с. 16].

Загалом, сучасні історики значної уваги приділили вивченню повсякденних практик українського суспільства у добу національно-культурного відродження. У центрі уваги дослідників були питання специфіки реалізації етноментальної ідентичності українців у їхньому повсякденні; цивілізаційне значення збереження української мови у буденному спілкуванні українських селян та національно свідомої інтелігенції для піднесення національного руху; аграрний уклад традиційного життя українського селянина, його вплив на рівень розвитку національної свідомості селянства; проукраїнські повсякденні практики тогочасної інтелігенції; поширення українського шкільництва; життя та культура міського простору, його діалектичний (суперечливий) вплив на розвиток національного руху; повсякденна релігійність населення та її місце у розвитку українського суспільства тощо. Конвенціональним є висновок вчених про те, що повсякденне життя українського

суспільства другої половини XIX – першої третини XX століття набагато більше ніж публічний простір протистояло імперській шовіністичній та асиміляційній політиці, чим забезпечило наявність необхідного підґрунтя для реалізації суспільно-політичних програм українських «будителів» та лідерів державно-політичної боротьби.

Джерела та література:

1. Бондар, В. (2010). Повсякденне життя селянства Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст. : до історіографії питання. *Краєзнавство*, 3, 10-18.
2. Вільшанська, О. Л. (2009). *Повсякденне життя міст України кін. XIX – початку XX ст.: європейські впливи та українські національні особливості*. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2009.
3. Водотика, Т. С. (2013). Міграційні й модернізаційні процеси в містах Наддніпрянської України за даними першого загального перепису Російської імперії 1897 р. *Український історичний журнал*, 5, 124-143.
4. Ганусин, О. (2014). Повсякденне життя української інтелігенції Галичини у другій половині XIX – на початку XX століть у світлі джерел та історіографічних інтерпретацій. *Вісник Львівського університету. Серія: книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*, 8, 220-230.
5. Головки, В. (2007). «Риба та м'ясо» історії повсякденності : теоретичні засади напрому. В кн. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвідомчий зб. наук. пр.* (Вип. 17, с. 125-178). Київ: Ін-т історії України НАН України.
6. Грицак, Я. (1996). *Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX століття*: навч. посіб. Київ: Генеза.
7. Донченко, О., Романенко, Ю. (2001). *Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення)*: монографія. Київ: Либідь.
8. Заболотна, Т. (2010). Історія повсякденності – «панацея від хвороб» чи пастка для історика? В кн. О. М. Лукашевич, Т. Ю. Нагайко (Упоряд.) *Історія повсякденності теорія та практика: матеріали Всеукр. наук. конф., Переяслав-Хмельницький* (с. 38-43). Переяслав-Хмельницький.
9. Казакевич, О. М. (2018). *Українська мова як чинник формування модерної нації у європейському контексті (друга половина XIX – початок XX століття)*. (Дис. д-ра. іст. наук). Київ.
10. Казакевич, О. (2017). Мова у повсякденному спілкуванні української інтелігенції (друга половина XIX століття). *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини: спільний українсько-румунський науковий журнал*. Чернівці; Сучава: БДМУ, 2 (14), 47-52.
11. Калакура, Я. С., Рафальський О. О., Юрій М. Ф. (2017). *Ментальний вимір української цивілізації*. Київ: Генеза.
12. Коляструк, О. А. (2017). Реалії повсякденного життя інтелігенції України на початку 1920-х років. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*, 12, 65-70.
13. Кожухар, Л. (2013). Український інтелігент другої половини XIX – початку XX століття : крізь призму приватного життя. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*, 1, 1, 86-100.
14. Коляда, І. (2010). Повсякденне життя української освітянської інтелігенції: матеріально-побутовий аспект (друга половина XIX ст.). *Країзнавство*, 3, 132-141.
15. Коляструк, О. (2012). Історія повсякденності в сучасній українській історіографії. *Україна XX століття: культура, ідеологія, політика*: зб. ст. 17, 5-9.
16. Коляструк, О. (2008). *Історія повсякденності як об'єкт історичного дослідження: історіографічний і методологічний аспекти*. Харків: Курсор.
17. Лаврут, О. (2010). Політична поведінка студентської молоді в непівській Україні. *Краєзнавство*, 3, 64-71.
18. Марочко, В. (2010). Теоретико-методологічні аспекти селянського повсякдення. *Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921-1928 рр.)*, 1, 95-109.
19. Михайлюк, О. В. (2007). *Селянство України в перші десятиліття XX ст.: соціокультурні процеси*: монографія. Дніпропетровськ: Інновація.
20. *Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921-1928 рр.)*: кол. монографія: в 2 ч. (2010) / відп. ред. С. В. Кульчицький. Київ: Ін-т історії України НАН України. Ч. 2.

21. Обушний, М. (2013). Менталітет українців у цивілізаційному вимірі. *Українознавчий альманах*, 11, 119-122.
22. Оніщенко, О. В. (2015). Вплив Першої світової війни та революційних подій 1917 року на повсякденне життя населення українських губерній. В кн. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 рр.*: зб. наук. ст. (Вип. 11, с. 217-226). Київ: Ін-т історії України НАН України.
23. Петрова, І. (2010). Повсякденне життя українських селян за матеріалами військово-топографічних описів XIX ст. *Краєзнавство*, 3, 123-131.
24. Попова, В. Ж. (2014). Повсякденне життя мешканців промислово розвинутих регіонів України в період національно-демократичної революції 1917-1920 рр. (Автореф. дис. д-ра іст. наук). Донецьк.
25. Посвістак, О. А. (2013). Деякі аспекти повсякдення подільської інтелігенції в 20-х роках XX ст. *Гуманітарний журнал*, 3, 41-48.
26. Присяжнюк, Ю. (2007). *Українське селянство Наддніпрянської України : соціоментальна історія другої половини XIX – початку XX ст.* Черкаси: Вертикаль.
27. Рєєнт, О. П. Рекрут, В. П. (2017). Нариси життя Літинщини, 1917-1921 рр.: революційні події та повсякденність. Київ: Ін-т історії України НАН України.
28. Рєєнт, О., Жилєнкова І. (2019). Українське національне відродження в XIX-XX ст.: від територіальної суміжності до соборності в незалежній державі. *Краєзнавство*, 1, 5-22.
29. Тацієнко, В. С. (2016). Повсякденне життя православного парафіяльного духовенства Київської єпархії в кінці XVIII – на початку XX ст. (Дис канд. іст. наук). Умань.
30. Удод, О. (2003). Житло і побут в структурі повсякденного життя українців (30-ті роки XX ст.). В кн. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвід. зб. наук. пр.* (Вип. 8, с. 311-320). Київ: Ін-т історії України НАН України.
31. Удод, О. (2010). Історія повсякденності: питання методології та історіографії. В кн. В. М. Даниленко (Ред.), *Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.)*: кол. монографія (Ч. 2, с. 17-39). Київ.
32. Удод, О. (2010). Історія повсякдення як провідний напрям української історіографії. *Краєзнавство*, 3, 6-9.
33. Філінюк, В. А. (2014). Освіта і школа у повсякденному житті українського села в період Центральної Ради. *Гілея: наук. вісник*, 86, 39-44.
34. Філінюк, В. А. (2016). *Повсякденне життя селянства Правобережної України в період Центральної Ради.* (Автореф. дис. канд. іст. наук). Кам'янець-Подільський.
35. Чорний, Д. М. (2007). *По лівий бік Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець XIX – початок XX ст.)*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
36. Чорний, Д. М. (2011). Повсякденне життя міст України на початку XX ст. : (за матеріалами анкет міст Російської імперії 1904-1910 рр.). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія*, 982, 44, 114-120.
37. Шандра, В. С., Крижанівська, О. О., Вільшанська, О. Л. (2006). Історія повсякдення як науковий підхід для вдосконалення досліджень історії України XIX – початку XX століття. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.*, 11, 28-39.
38. Шип, Н. (1991). Культурно-національне питання на Україні у XIX ст. *Український історичний журнал*, 3, 25-33.
39. Ярцун, Ю. О. (2018). *Повсякденне життя шляхти Київської губернії (кін. XVIII – 60-ті рр. XIX ст.)*. (Дис. канд. іст. наук). Умань.

References

1. Bondar, V. (2010). Povsiakdenne zhyttia selianstva Naddniprianskoi Ukrainy druhoi polovyny XIX – pochatku XX st.: do istoriohrafii pytannia [Daily life of the peasantry of the Dnieper Ukraine in the second half of the nineteenth – early twentieth centuries: to the historiography of the question]. *Kraieznavstvo [Local History]*, 3, 10-18 [in Ukrainian].
2. Vilshanska, O. L. (2009). *Povsiakdenne zhyttia mist Ukrainy kin. XIX – pochatku XX st. : ievropejski vplyvy ta ukrainski natsionalni osoblyvosti [Everyday life of Ukrainian cities XIX – early XX centuries : European influences and Ukrainian national characteristics]*. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
3. Vodotyka, T. S. (2013). Migrantsijni j modernizatsijni protsesy v mistakh Naddniprianskoi Ukrainy za danymy pershoho zahalnoho perepysu Rosijskoi imperii 1897 r. [Migration and modernization processes in the cities of the Dnieper Ukraine according to the first general census of the Russian Empire in 1897]. *Ukrainskyj istorychnyj zhurnal [Ukrainian Historical Journal]*, 5, 124-143 [in Ukrainian].

4. Hanusyn, O. (2014). Povsiakdenne zhyttia ukrainskoi intelihentsii Halychyny u druhij polovyni XIX – na pochatku XX stolit u svitli dzherel ta istoriohrafichnykh interpretatsij [The everyday life of the Ukrainian intelligentsia in Galicia in the second half of the 19th – beginning of the 20th centuries in the light of sources and historiographical interpretations]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: knyhoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta informatsijni tekhnolohii* [Bulletin of the University of Lviv. Series: Book Science, Library Science and Information Technology], 8, 220-230 [in Ukrainian].
5. Holovko, V. (2007). “Ryba ta miaso” istorii povsiakdennosti : teoretychni zasady napriamu [“Fish and Meat” History of Everyday Life: Theoretical Foundations of Direction]. In *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky* [Problems of Ukrainian history: facts, judgments, searches] (Is. 17, pp. 125-178). Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
6. Hrytsak, Ya. (1996). *Narys istorii Ukrainy : formuvannia modernoi ukrainskoi natsii XIX-XX stolittia : navch. posib.* [An outline of Ukrainian history: the formation of the modern Ukrainian nation of the nineteenth and twentieth centuries]. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].
7. Donchenko, O., & Romanenko, Yu. (2001). *Arkhetypy sotsialnoho zhyttia i polityka (Hlybynni rehuliatyvy psykhopolitychnoho povsiakdenntia) : monohrafiia* [Archetypes of Social Life and Politics (Depth Regulations of Psychopolitical Everyday Life)]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
8. Zabolotna, T. (2010). Istoriia povsiakdennosti – “panatseia vid khvorob” chy pastka dlia istoryka? [Is everyday life a “panacea for disease” or a trap for the historian?]. In O. M. Lukashevych, T. Yu. Nahaiko (Comps.) *Istoriia povsiakdennosti teoriia ta praktyka* [History of everyday life theory and practice] (pp. 38-43). Pereiaslav-Khmelnitskyi [in Ukrainian].
9. Kazakevych, O. M. (2018). *Ukrainska mova iak chynnyk formuvannia modernoi natsii u ievropejkomu konteksti (druga polovyna XIX – pochatok XX stolittia)* [The Ukrainian language as a factor in the formation of a modern nation in the European context (second half of XIX – beginning of XX century)]. (D diss.). Kyiv [in Ukrainian].
10. Kazakevych, O. (2017). Mova u povsiakdennomu spilkuvanni ukrainskoi intelihentsii (druga polovyna XIX stolittia) [Language in the everyday communication of the Ukrainian intelligentsia (second half of the nineteenth century)]. *Aktualni pytannia suspilnykh nauk ta istorii medytsyny. Spilnyj ukraïnsko-romunskij naukovyj zhurnal* [Topical issues of social sciences and history of medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal]. Chernivtsi; Suchava: BDMU, 2 (14), 47-52 [in Ukrainian].
11. Kalakura, Ya. S., Rafalskyj O. O., & Yuriy M. F. (2017). *Mentalnyj vymir ukrainskoi tsyvilizatsii* [The mental dimension of Ukrainian civilization]. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].
12. Kaliastruk, O. A. (2017). Realii povsiakdennoho zhyttia intelihentsii Ukrainy na pochatku 1920-kh rokiv [The realities of everyday life of the Ukrainian intelligentsia in the early 1920 s]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhajla Kotsiubynskoho. Serii: Istoriia* [Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mikhaïl Kotsyubynsky. Series: History], 12, 65-70 [in Ukrainian].
13. Kozhukhar, L. (2013). Ukrainskyj intelihent druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia : kriz pryzmu pryvatnoho zhyttia [Ukrainian intellectual of the second half of XIX – beginning of XX century: through the prism of private life]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istoriia* [Scientific notes of the Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk. Series: History], 1, 86-100 [in Ukrainian].
14. Koliada, I. (2010). Povsiakdenne zhyttia ukrainskoi osvitiianskoi intelihentsii : materialno-pobutovyj aspekt (druga polovyna XIX st.) [Everyday life of the Ukrainian educational intelligentsia: the material aspect (the second half of the nineteenth century)]. *Kraïznavstvo* [Local History], 3, 132-141 [in Ukrainian].
15. Koliastruk, O. (2012). Istoriia povsiakdennosti v suchasnij ukrainskij istoriohrafii [History of everyday life in contemporary Ukrainian historiography]. *Ukraina XX stolittia : kultura, ideolohiia, polityka* [XX Century Ukraine: Culture, Ideology, Politics]. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 17, 5-9 [in Ukrainian].
16. Koliastruk, O. (2008). *Istoriia povsiakdennosti iak obiekt istorychnoho doslidzhennia : istoriohrafichnyj i metodolohichnyj aspekty* [History of everyday life as a subject of historical research: historiographical and methodological aspects]. Kharkiv: Kursor [in Ukrainian].
17. Lavrut, O. (2010). Politychna povedinka studentskoi molodi v nepivskij Ukraini [Political Behavior of Student Youth in Nepal Ukraine]. *Kraïznavstvo* [Local History], 3, 64-71 [in Ukrainian].
18. Marochko, V. (2010). Teoretyko-metodolohichni aspekty selianskoho povsiakdenntia [Theoretical and methodological aspects of peasant everyday life]. *Narysy povsiakdennoho zhyttia radianskoi Ukrainy v dobu nepu (1921-1928 rr.)* [Essays on the everyday life of Soviet Ukraine in the NEP (1921-1928)], 1, 95-109 [in Ukrainian].

19. Mykhajliuk, O. V. (2007). *Selianstvo Ukrainy v pershi desiatylittia XX st.: sotsiokulturni protsesy [The peasantry of Ukraine in the first decades of the twentieth century.: socio-cultural processes]*. Dnipropetrovsk: Innovatsiia [in Ukrainian].
20. Kulchytskyj, S. V. (Ed.) (2010). *Narysy povsiakdennoho zhyttiaadianskoi Ukrainy v dobu nepu (1921-1928 rr.) [Essays on the everyday life of Soviet Ukraine in the NEP (1921-1928)]*. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
21. Obushnyj, M. (2013). Mentalitet ukraintsev u tsyvilizatsijnomu vymiri [The mentality of Ukrainians in the civilizational dimension]. *Ukrainoznavchij almanakh [Ukrainian almanac]*, 11, 119-122 [in Ukrainian].
22. Onischenko, O. V. (2015). Vplyv Pershoi svitovoi vijny ta revoliutsijnnykh podij 1917 roku na povsiakdenne zhyttia naseleння ukraïnskykh hubernij [The impact of World War I and the revolutionary events of 1917 on the daily life of the population of Ukrainian provinces]. *Problemy vyvchennia istorii Ukraïnskoi revoliutsii 1917-1921 rr. [The Problems of Studying the History of the Ukrainian Revolution of 1917-1921]*. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 11, 217-226 [in Ukrainian].
23. Petrova, I. (2010). Povsiakdenne zhyttia ukraïnskykh selian za materialamy vijskovo-topografichnykh opysiv XIX st. [Daily life of Ukrainian peasants according to the materials of the military topographical descriptions of the 19th century]. *Kraieznavstvo [Local History]*, 3, 123-131 [in Ukrainian].
24. Popova, V. Zh. (2014). *Povsiakdenne zhyttia meshkantsiv promyslovo rozvynutykh rehioniv Ukrainy v period natsionalno-demokratychnoi revoliutsii 1917-1920 rr. [Everyday life of the inhabitants of the industrialized regions of Ukraine during the period of national-democratic revolution of 1917-1920]*. (Extended abstract of D diss). Donetsk [in Ukrainian].
25. Posvistak, O. A. (2013). Deiaki aspekty povsiakdennoho podilskoi intelihentsii v 20-kh rokakh XX st. [Some aspects of the everyday life of the Podolian intelligentsia in the 1920s]. *Humanitarnyj zhurnal [Humanitarian magazine]*, 3, 41-48 [in Ukrainian].
26. Prysiazhniuk, Yu. (2007). *Ukraïnske selianstvo Naddnïprianskoi Ukrainy : sotsiementalna istoriia druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [The Ukrainian peasantry of the Dnieper Ukraine: the socio-historical history of the second half of the nineteenth and early twentieth centuries]*. Cherkasy: Vertykal [in Ukrainian].
27. Reient, O. P. & Rekrut, V. P. (2017). *Narysy zhyttia Litynschyny, 1917-1921 rr.: revoliutsijni podii ta povsiakdenmist [Essays on the life of the region, 1917-1921: revolutionary events and everyday life]*. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
28. Reient, O. & Zhylenkova I. (2019). Ukraïnske natsionalne vidrozhennia v XIX–XX st. : vid terytorialnoi sumizhnosti do sobornosti v nezalezhnij derzhavi [Ukrainian national revival in the nineteenth and twentieth centuries : from territorial contiguity to catholicity in an independent state]. *Kraieznavstvo [Local History]*, 1, 5-22 [in Ukrainian].
29. Tatsienko, V. S. (2016). *Povsiakdenne zhyttia pravoslavnoho parafialnoho dukhovenstva Kyivskoi ieparkhii v kintsi XVIII – na pochatku XX st. [Daily life of the Orthodox parish clergy of the Kyiv Diocese in the late XVIII – early XX centuries]*. (Extended abstract of PhD diss.). Uman [in Ukrainian].
30. Udod, O. (2003). Zhytlo i pobut v strukturi povsiakdennoho zhyttia ukraïntsev (30-ti roky XX st.) [Housing and life in the structure of everyday life of Ukrainians (30-ies of XX century)]. In *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky [Problems of Ukrainian history: facts, judgments, searches]* (Is. 8, pp. 311-320). Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
31. Udod, O. (2010). Isteriia povsiakdennosti: pytannia metodolohii ta istoriohrafii [History of everyday life: questions of methodology and historiography]. In V. M. Danylenko (Ed.), *Povoienna Ukraina: narysy sotsialnoi istorii (druha polovyna 1940-kh – seredyna 1950-kh rr.) [Post-war Ukraine: Essays on Social History (second half of 1940s - mid 1950s)]*, 2, 17-39 [in Ukrainian].
32. Udod, O. (2010). Isteriia povsiakdennoho iak providnyj napriam ukraïnskoi istoriohrafii [History of Everyday Life as a Leading Field of Ukrainian Historiography]. *Kraieznavstvo [Local History]*, 3, 6-9 [in Ukrainian].
33. Filiniuk, V. A. (2014). Osvita i shkola u povsiakdennomu zhytti ukraïnskoho sela v period Tsentralnoi Rady [Education and school in the everyday life of the Ukrainian village during the Central Rada period]. *Hileia : naukovyj visnyk [Gilea: Bulletin of the Journal]*, 86, 39-44 [in Ukrainian].
34. Filiniuk, V. A. (2016). *Povsiakdenne zhyttia selianstva Pravoberezhnoi Ukrainy v period Tsentralnoi Rady [Everyday life of the peasants of Right-Bank Ukraine during the Central Rada period]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kamianets-Podilskyj [in Ukrainian].

35. Chornyj, D. M. (2007). *Po livyj bik Dnipro : problemy modernizatsii mist Ukrainy (kinets XIX – pochatok XX st.)* [On the left side of the Dnieper: problems of modernization of Ukrainian cities (end of XIX – beginning of XX century)]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina [in Ukrainian].
36. Chornyj, D. M. (2011). *Povsiakdenne zhyttia mist Ukrainy na pochatku XX st. : (za materialamy anket mist Rosijskoi imperii 1904-1910 rr.)* [Everyday life of Ukrainian cities in the early twentieth century : (based on questionnaires of cities of the Russian Empire in 1904-1910)]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Istorii* [Bulletin of the VN Karazin Kharkiv National University. Series: History], 982, 44, 114-120 [in Ukrainian].
37. Shandra, V. S., Kryzhanivska, O. O. & Vilshanska, O. L. (2006). *Istoriia povsiakdennia iak naukovyj pidkhid dlia vdoskonalennia doslidzhen istorii Ukrainy XIX – pochatku XX stolittia* [History of Everyday Life as a Scientific Approach to Improve the History of Ukraine in the Nineteenth – Early Twentieth Centuries]. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st. [Problems of the History of Ukraine of the 19th – beginning of the 20th centuries]*, 11, 28-39 [in Ukrainian].
38. Shyp, N. (1991). *Kulturno-natsionalne pytannia na Ukraini u XIX st.* [The cultural and national question in Ukraine in the XIX century]. *Ukrainskyj istorychnyj zhurnal [Ukrainian Historical Journal]*, 3, 25-33 [in Ukrainian].
39. Yartsun, Yu. O. (2018). *Povsiakdenne zhyttia shliakhty Kyivskoi hubernii (kin. XVIII – 60-ti rr. XIX st.)* [Everyday life of the nobility of Kyiv province (late XVIII – 1960's)]. (PhD diss.). Uman [in Ukrainian].

Nataliia Semerhei

HISTORIOGRAPHY IMPACT OF UKRAINIAN LIFE ON NATIONAL AND CULTURAL REVIVAL IN THE SECOND HALF THE XIXth – THE FIRST THIRD OF THE XXth CENTURY

The article provides a conceptual overview of modern national historiography, which is devoted to the study of everyday practices of the Ukrainian people and determining their place and role in the development of national and cultural revival of the second half of the XIXth – the first third of the XXth century. It has been found that contemporary historians consider the influence of everyday life on the development of the national movement in several ways. Firstly, the specificity of realizing the ethnic identity of the Ukrainians in their everyday life is of interest. Scholars point out that the Ukrainian mentality, manifesting itself in everyday life, enabled the Ukrainians to resist the assimilation policies of imperial power. In addition, historians note that the civilization value for the rise of the national movement was to preserve the Ukrainian language in the everyday communication of the peasantry and the nation-conscious intellectuals, which prepared the necessary ground for the intellectual activity of the “raisers”, preventing Ukrainian identity from completely dissolving into conglomerates. It has been found out that, according to modern historians pro-Ukrainian everyday activities of the intellectuals of that time who implemented their own cultural and educational initiatives not so much in the form of political speeches, but by active spreading the Ukrainian tradition on a daily basis, were of great importance for the development of the national movement. It is revealed that analyzing the impact of everyday life of the period under study on the national revival, historians underline the significant importance of the development of Ukrainian schools, because the teachers with pro-Ukrainian orientation were the ones who played the role of the basis of national revival, promoting the Ukrainian word among the general public. Researchers also study the influence of the agrarian system and traditional life of peasantry on the level of development of Ukrainian national consciousness, noting that because of the difficult material situation of peasants and its blurred identity, it was very difficult for the creators of national revival (“raise”) to activate the peasantry movement, to motivate peasants to take more active part in modern social movements. Separately, historians examine the daily life and culture of urban population underlining its dialectical (contradictory) influence on the development of the national movement. Scholars also point out that religious and calendar rituals were an important aspect of the daily life of the Ukrainians. This fact had a positive effect on the rise of spiritual and religious revival. Conclusions are drawn that the everyday life of Ukrainian society of the second half of the XIXth – the first third of the XXth century was opposed to imperial chauvinistic and assimilation policies, which provided the necessary framework for the implementation of social and political programs of Ukrainian state formation among the general public.

Key words: modern historiography, microhistory, daily occurrence, national and cultural revival, everyday life, urban population, Ukrainian peasantry, intelligentsia.